

Ks. Krzysztof Warchałowski

GWARANCJE PRAWA DO WYCHOWANIA RELIGIJNO-MORALNEGO W UMOWACH MIĘDZYNARODOWYCH

W s t ę p

Okres po II wojnie światowej charakteryzuje się powstaniem społeczności międzynarodowej opartej na poszanowaniu podstawowych praw człowieka, mających swoje źródło w przyrodzonej godności osoby ludzkiej. Prawa te zostały zagwarantowane w wielostronnych umowach międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka i stały się instrumentem tworzenia pokojowych warunków życia społecznego w państwach, które wchodzi w skład społeczności międzynarodowej. Wyznaczają one pewne standardy międzynarodowe, dotyczące także prawa człowieka do kształcenia i wychowania zgodnego z własnym światopoglądem, w tym również światopoglądem religijnym.

1. Umowy wielostronne

1.1. Umowy o zasięgu uniwersalnym

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. stwierdza, że każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauczanie powinno uwzględniać konieczność pełnego rozwoju osobowości, a także umacniać

poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności. Dokument podkreśla pierwszeństwo rodziców w wyborze wykształcenia dla swoich dzieci (art. 26)¹

Następnym dokumentem dotyczącym tego tematu jest Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych z 1966 r. Państwa - Strony powyższego paktu uznają prawo każdego człowieka do wykształcenia, które ma zmierzać do pełnego rozwoju osobowości i poczucia godności ludzkiej, a także umacniać poszanowanie podstawowych praw i wolności należnych człowiekowi. Z prawa osoby ludzkiej do wykształcenia wypływa prawo rodziców do wyboru kierunku kształcenia swoich dzieci zgodnego z ich przekonaniami moralnymi i religijnymi. Prawo to w powyższym dokumencie zostało sformułowane jako zobowiązanie Państw – Stron sygnatariuszy paktu do jego poszanowania. Z tego względu dokument podkreśla konieczność uznania przez te Państwa wolności osób i instytucji w zakresie tworzenia i prowadzenia zakładów oświatowych (art. 13)²

W Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r., Państwa-Sygnatariusze zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców (lub zastępujących ich opiekunów prawnych) do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami (art. 18)³

Podobne stanowisko zajmuje Konwencja ONZ z dnia 15 grudnia 1960 r. w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty. W celu zapewnienia rodzicom prawa do religijnego i moralnego wychowania dzieci zgodnie z ich osobistymi przekonaniami władze państwowe powinny zapewnić możliwość swobodnego posyłania swoich dzieci nie do państwowych, lecz do innych zakładów nauczania, odpowiadających minimalnym wymaganiom ustalonym lub zatwierdzonym przez właściwe organy oświatowe. (art. 5). W związku z

---

¹Por. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (Paryż, 10 XII 1948)*, w: *Prawa Człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, oprac. i tłum. B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1993, 23; A. GRZEŚKOWIAK, *Religia w szkole a prawa człowieka*, w: *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, red. J. Krukowskiego, Lublin 1991, 42.

²Por. *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych (Nowy Jork, 16 XII 1966)*, w: *Prawa człowieka*, dz. cyt., 30.

³Por. *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (Nowy Jork, 16 XII 1966)*, w: *Prawa człowieka*, dz. cyt., 43.

tym państwowe ustawodawstwo oświatowe powinno zapewniać możliwość tworzenia i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowych osobom fizycznym oraz prawnym, w tym instytucjom kościelnym i wyznaniowym.

Prawa człowieka w zakresie wychowania oraz oświaty porusza konwencja UNESCO w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty. Dokument mówi o możliwości tworzenia w tym samym państwie z przyczyn natury religijnej, różnych systemów oświatowych lub zakładów naukowych, które dają wykształcenie odpowiadające wyborowi rodziców (art. 2)⁴ W dalszej kolejności Państwa – Strony powyższej konwencji gwarantują rodzicom bądź opiekunom prawnym prawo do:

1) swobodnego posyłania dzieci do innych niż państwowe zakładów nauczania, odpowiadających minimalnym wymaganiom ustalonym albo zatwierdzonym przez właściwe organy oświatowe,

2) zapewnienia religijnego i moralnego wychowania dzieci zgodnie z ich osobistymi przekonaniami (art. 5 ust 1)⁵

Dodatkowo Państwa – Strony zobowiązują się do świadczenia pomocy finansowej niepaństwowym zakładom nauczania, unikając jednocześnie jakiegokolwiek dyskryminacji opartej jedynie na fakcie przynależności uczniów do określonej grupy (art. 3)⁶ Tym samym państwa zobowiązują się wspierać niepaństwowy sektor nauczania.

1.2. Konwencje regionalne

Obok aktów ochrony praw człowieka mających zasięg uniwersalny istnieją systemy ochrony regionalnej. Należy do nich system europejski, posiadający najwyższy poziom organizacyjny oraz system amerykański i afrykański.

---

⁴Por. *Konwencja Konferencji Generalnej ONZ ds. Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO) 4 XII 1960*, w: *Prawo Międzynarodowe Publiczne. Zbiór dokumentów*, oprac. T. Buchała, Warszawa 1987, 33.

⁵Por. tamże.

⁶Por. tamże

1.2.1. Konwencje europejskie

Europejski system ochrony praw człowieka, obejmujący także ochronę wolności religijnej w zakresie edukacji szkolnej, znajduje swój wyraz w Pierwszym Protokole Dodatkowym do Konwencji Europejskiej z 1952 r. Państwa gwarantują w nim, że nikt nie będzie pozbawiony prawa do nauki, a w wykonywaniu wszelkich funkcji w dziedzinie nauczania i wychowania Państwo będzie szanowało prawa rodziców do wychowania i edukacji swoich dzieci zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi (art. 2)⁷ Dokument podkreśla, że prawo do wychowania i nauczania dzieci jest naturalną powinnością rodziców. Funkcja państwa nie jest tu decyzyjna, bo w sferze decyzji wybór wykształcenia należy do rodziców, ale gwarancyjno – organizatorska, oparta na zasadzie pomocniczości. Problem poszanowania prawa rodziców do wychowania swoich dzieci w ramach edukacji szkolnej stał się przedmiotem wyjaśnień ze strony Komisji Praw Człowieka i Trybunału Praw Człowieka w Strasbourgu. Omawiany przepis nakłada na państwo obowiązek respektowania praw rodziców do nauczania i wychowania dzieci zgodnie z ich przekonaniem moralnymi i religijnymi także w szkołach publicznych. Z przepisu tego nie wynika natomiast zakaz organizowania nauki religii poza tymi szkołami, jeśli taka byłaby wola rodziców. Powyższe unormowanie ma zastosowanie do każdego państwowego systemu nauczania i wychowania, przez który państwo realizuje swoje funkcje w tej dziedzinie⁸

Potwierdzenie praw rodziców do wychowania i nauczania swoich dzieci państwa europejskie wyraziły w Deklaracji Podstawowych Praw i Wolności uchwalonej w 1989 r. przez Parlament Europejski: „Zapewnia się prawo rodziców do kształtowania edukacji zgodnie z ich przekonaniem religijnymi i filozoficznymi” (art. 16)⁹

---

⁷Por. *Protokół Pierwszy do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* (Paryż, 20 III 1952), w: *Prawa człowieka*, dz. cyt., 149.

⁸Por. A. GRZEŚKOWIAK, art. cyt., 44-45.

⁹*Deklaracja Podstawowych Praw i Wolności* (Strasbourg, 12 IV 1989), w: *Prawa człowieka*, dz. cyt., 277.

1.2.2. Konwencja amerykańska

Amerykańska Konwencja Praw Człowieka podpisana w San José 22 listopada 1969 r. w art. 12 gwarantuje każdemu prawo do wolności sumienia i religii. Rodzicom i opiekunom prawnym zagwarantowane zostało prawo do religijnego i moralnego wychowania swych dzieci, zgodnie z własnymi przekonaniami¹⁰ Dokument nie podaje sposobu realizacji tych praw w ramach systemu edukacji szkolnej.

1.2.3. Konwencja afrykańska

Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów uchwalona w Nairobi 26 czerwca 1981 r. zawiera gwarancję Państw-Stron Układu do przestrzegania wszelkich zobowiązań i praw wolnościowych, które wynikają z dokumentów przyjętych przez ONZ. Ponadto w art. 18 Karty Państwa zobowiązały się do wspomagania rodziny, która jest strażnikiem moralności i tradycyjnych wartości uznanych przez społeczność Państw – Sygnatariuszy dokumentu¹¹ Brak jednak szczegółowych ustaleń odnośnie charakteru zaoferowanej pomocy.

2. Umowy konkordatowe

Konkordat jest instrumentem prawnym, za pośrednictwem którego władza kościelna i władza państwowa zmięrzają do uregulowania wspólnie interesujących ich spraw¹² W nauce publicznego prawa międzynarodowego oraz kościelnego prawa publicznego przyjmuje się, że konkordat jest umową międzynarodową zawartą przez Stolicę Apostolską i państwo w celu zagwarantowania wolności religijnej. Gwarancje te obejmują:

---

¹⁰Por. *Prawa Człowieka*, dz. cyt., 293.

¹¹Por. tamże, 328.

¹²Por. *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, Milano 1993, 225.

1) gwarancje wolności religijnej w wymiarze *indywidualnym*, której podmiotem są osoby fizyczne, np. rodzice w zakresie religijnego i moralnego wychowania swoich dzieci;

2) gwarancje wolności religijnej w wymiarze *wspólnotowym i instytucjonalnym*, której podmiotem jest Kościół i instytucje kościelne¹³

Do czasu Soboru Watykańskiego II teoria dotycząca pojmowania przedmiotu umów konkordatowych głosiła, że strony zawierające konkordat udzielają sobie wzajemnie przywilejów w sprawach zarezerwowanych kompetencji każdej z nich. Pod wpływem doktryny soborowej na temat wolności religijnej, a także rozwoju umów międzynarodowych dotyczących poszanowania praw człowieka, ukształtowała się współczesna koncepcja przedmiotu umów konkordatowych. Przedmiotem konkordatów współczesnych nie są przywileje udzielane przez państwo Kościołowi katolickiemu, lecz gwarancje wolności religijnej.

W porównaniu do wielostronnych konwencji międzynarodowych gwarancje wpisane do umów konkordatowych charakteryzują się większym stopniem uszczegółowienia. Są bowiem bardziej dostosowane do miejscowych warunków i potrzeb. Celem konkordatów jest więc zagwarantowanie wolności religijnej w danym kraju w sposób bardziej sprecyzowany, niż ma to miejsce w konwencjach wielostronnych. Konkordat w relacji do prawa wewnętrznego poszczególnych państw posiada takie samo znaczenie jak inne zawarte umowy międzynarodowe¹⁴

Konkordatowe gwarancje dotyczące prawa do wychowania religijno – moralnego obejmują: nauczanie religii w szkołach i przedszkolach publicznych, praktyki religijne w miejscach wypoczynku dzieci i młodzieży, katechizację dorosłych oraz zakładanie i prowadzenie szkół wyznaniowych wszystkich szczebli.

Do najstarszych obowiązujących umów konkordatowych zawierających powyższe gwarancje należą: Konkordat z Bawarią z 1924 r. (nowelizowany w 1968 i 1974 r.), Konkordat z Rzeszą

¹³Por. J. B. D'ONORIO, *Le Saint-Siège dans le relations internationales*, Paris 1989, 215-245.

¹⁴Por. A. MACZYŃSKI, *Znaczenie Konkordatu dla polskiego systemu prawnego*, w: *Rola i znaczenie Konkordatu 1993*, red. J. Dyducha, Kraków 1994, 72; T. PIERONEK, *Znaczenie Konkordatu 1993 r. dla Kościoła w Polsce*, w: *Rola i znaczenie Konkordatu 1993*, dz. cyt., 36.

Niemiecką z 1933 r., Konkordat z Portugalią z roku 1940¹⁵ W czasie i po Soborze Watykańskim II, w latach 1962-1998, Stolica Apostolska zawarła ponad 60 umów konkordatowych, z których 35 zawiera regulacje dotyczące prawa do wychowania religijno – moralnego. Do tej grupy konkordatów należy także konkordat polski z 28 lipca 1993 r. Specjalną grupę wśród tych umów konkordatowych stanowią konkordaty parcjalne (dotyczące wyłącznie tego zakresu spraw), zawarte głównie z krajami niemieckimi¹⁶

Wnioski

Z analizy wielostronnych umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka i podstawowych wolności oraz umów konkordatowych wynika, że prawo każdego do wykształcenia jest powoływane we wszystkich, tak uniwersalnych, jak i regionalnych aktach ochrony praw człowieka, przy czym wszędzie jest utożsamiane z prawem rodziców do wychowania i wyboru kierunku kształcenia dzieci zgodnie z ich przekonaniem religijnymi¹⁷

W konkluzji należy stwierdzić:

- a) gwarancje wolności religijnej zakresowo obejmują poszanowanie praw rodziców do religijnego i moralnego wychowania swych dzieci także w ramach edukacji szkolnej;
- b) zobowiązanie się państw do tworzenia takich warunków, w których rodzice mogą swobodnie wybierać między szkołami publicznymi a prywatnymi, aby ich dzieci mogły otrzymać wychowanie odpowiadające ich własnym przekonaniom.

Nasuwać się zatem wnioski, że państwo dopuszcza się pogwałcenia zobowiązań międzynarodowych, gdy:

- a) zabrania tworzenia szkół prywatnych, w których nauczanie i wychowanie jest zgodne z przekonaniem rodziców;
- b) gdy nauczanie w szkołach publicznych stoi w sprzeczności z przekonaniem rodziców.

---

¹⁵Por. W WÓJCIK, *Rozwój powojennych konkordatów*, PK 23(1980), 24.

¹⁶Szerzej na ten temat zob. K. WARCHAŁOWSKI, *Wychowanie religijne w szkołach*, PP 9(1999) nr 937, 199-207.

¹⁷Por. A. GRZEŚKOWIAK, art. cyt., 42.

The law guarantees of moral and religious education of the children according to international agreements (Summary)

The analysis of the human rights in international agreements and in concordats leads to conclusion, that the rights to education appear in every documents, and always mean the right of parents to bringing up their children according to their religious beliefs. Therefore the education system in public schools and government activities on this field have to respect all parents rights.